

Bijlage 3 Zelfredzaamheid bij rampen en crises

Op 4 Juni 2009 bent u per brief geïnformeerd over het project *Zelfredzaamheid bij rampen en crises*¹, dat beoogt zowel burgers als bedrijven zich beter voor te laten bereiden op mogelijke noodsituaties. Inmiddels is er ruim een half jaar verstreken en zijn er op de drie sporen van het project² verschillende vorderingen gemaakt die ik graag met u wil delen.

Spoor 1 Versterken van het risicobewustzijn

Denk Vooruit-campagne

Van 26 oktober tot en met 6 december 2009 is voor de vierde keer de landelijke Denk Vooruit-campagne gehouden met onder meer radio- en televisiespots, banners op internet en posters inabri's. Net als in 2008 lag de nadruk op concrete voorbereiding en het noodpakket. Daarbij werd dit jaar benadrukt dat mensen veel onderdelen van het noodpakket al in huis hebben.

Uit de resultaten van de nameting blijkt dat de campagne positief is ontvangen: zij is er in geslaagd het thema te attenderen en bewustwording onder het algemeen publiek te creëren. Men vindt het onderwerp relevant en er blijkt interesse voor te zijn. 79% Van de respondenten weet dat de overheid adviseert om je voor te bereiden op een noodsituatie. Vóór de campagne was dit 64%. Ook het belang dat eraan wordt gehecht te weten hoe je je moet voorbereiden, is toegenomen: 81% vindt dit belangrijk na de Denk Vooruit-campagne van 2009. Na de campagne van 2008 was dit 68%. Zes op de tien respondenten vindt het (mede) een eigen verantwoordelijkheid om goed voorbereid te zijn. Negen op de tien vindt dat hij/zij een beetje of veel kan doen ter voorbereiding op een noodsituatie. Een kwart van de respondenten is naar eigen zeggen al voorbereid.

Ook is de campagne er in geslaagd bruikbare informatie te bieden over wat men zelf kan doen in voorbereiding op en tijdens een mogelijke noodsituatie. 82% Van de respondenten weet dat de overheid een noodpakket adviseert. Vóór de campagne was dit 65%. De doelstelling dat 50% van de respondenten na afloop van de campagne van plan is een noodpakket in huis te halen, is niet gehaald (36% is dit van plan). Er zijn echter wel aanwijzingen dat de doelgroep naar aanleiding van/tijdens de campagne al actie heeft ondernomen: het aandeel dat aangeeft genoeg voorbereidingen te hebben getroffen om drie dagen zonder elektriciteit of water door te komen is toegenomen tijdens de campagneperiode. Ook is er een positieve ontwikkeling zichtbaar in het aantal producten uit het noodpakket dat men in huis heeft. Dit kan mede verklaren waardoor minder mensen dan gehoopt de intentie hebben een noodpakket aan te schaffen: men denkt al voldoende losse onderdelen in huis te hebben.

Doelgroepgerichte campagnes

Specifieke aandacht gaat binnen het project *Zelfredzaamheid bij crises en rampen* uit naar de doelgroepen verminderd zelfredzamen en jongeren. Dit vertaalt zich in de volgende doelgroepgerichte activiteiten.

Verminderd zelfredzamen

De Taakgroep Handicap en Lokale Samenleving is opdracht gegeven met verschillende veiligheidsregio's te bezien hoe invulling kan worden gegeven aan een veiligheidsparagraaf voor verminderd zelfredzamen in de regionale risicoprofielen en het daarbij behorende persoonlijk veiligheidsplan. Daarnaast is aan de pilots (zie spoor 2) gevraagd expliciet aandacht te besteden aan deze doelgroep bij het ontwikkelen en uittesten van instrumenten.

Jongeren

Voor scholieren in het voortgezet onderwijs is het scholenproject 'Ramp' ontwikkeld. 'Ramp' sluit aan bij de landelijke campagne en laat scholieren zelf onderzoeken hoe ze moeten handelen bij verschillende soorten rampen. Voor het schooljaar 2009/2010 is het lesprogramma nog aansprekender gemaakt. Scholen kunnen nu kiezen uit een thema dat past bij lokaal en regionaal relevante risico's als natuurbrand, waterdreiging of gevaarlijke stoffen. Het Watersnoodmuseum

¹ Brief aan de Tweede Kamer, kenmerk 2009-0000285982.

² De drie sporen zijn: versterken van het risicobewustzijn, testen van concrete maatregelen in gebiedsgerichte pilots, en stimuleren van onderzoek.

heeft een financiële bijdrage gekregen voor het ontwikkelen van de lesmodule 'Webquest' over overstromingen, de watersnoodramp en zelfredzaamheid.

Voor jongeren is dit voorjaar een succesvolle proef gehouden in het virtuele Habbo-hotel (www.habbo.nl). Uit de evaluatie blijkt dat de virtuele Denk Vooruit-campagne door de Habbo's (de jongeren die deel uit maken van de Habbo-community) werd gewaardeerd met een 8. Daarnaast kwam in de evaluatie duidelijk naar voren dat de jongeren na afloop aanmerkelijk beter bekend waren met de Denk Vooruit-campagne dan daarvoor.

Spoor 2 Gebiedsgerichte pilots

In april 2009 zijn vier gebiedsgerichte pilots van start gegaan waarbinnen onderzocht wordt welke maatregelen in de praktijk kunnen helpen om zelfredzaamheid van burgers en bedrijven te vergroten. De pilots hebben inmiddels behoorlijke vorderingen gemaakt:

- *Amstelveen/Amsterdam*; veiligheidsregio Amsterdam-Amstelland en de gemeenten Amsterdam en Amstelveen
Voor burgers, bedrijven en professionals wordt een aanbod gemaakt om zelfredzaamheid te stimuleren. Drie wijken in Amstelveen zijn uitgekozen als testwijk. Voor burgers wordt een cursusaanbod ontwikkeld met een bundeling van nieuwe en bestaande cursussen die zelfredzaamheid ten tijde van een ramp kunnen vergroten, waaronder een basiscursus zelfredzaamheid en een 'Urban Survival' training waarbij deelnemers 24 uur lang verblijven in een huis zonder voorzieningen. Dit cursusaanbod wordt vanaf februari 2010 in twee wijken van Amstelveen op verschillende manieren onder de aandacht gebracht van inwoners. Directe en persoonlijke vormen van communicatie in de wijk worden gecombineerd met meer massamediale uitingen, waarbij de boodschap steeds is "Wat *doe* je?".
Voor bedrijven is een instrument ontwikkeld waarmee zijn hun veiligheidscultuur kunnen meten. Ook wordt de samenwerking tussen diverse BHV-organisaties actief gestimuleerd.
Voor het bereiken van verminderd zelfredzamen wordt samengewerkt met de bestaande lokale zorgnetwerken en belangenorganisaties. Voor professionals worden opleidingsmodules ontwikkeld die ingaan op de vraag hoe zij zelfredzaamheid van niet-professionals beter kunnen benutten in de aanloop naar, maar met name tijdens een noodsituatie en hoe zij hier zelf ook een voordeel van kunnen hebben. De pilot zal in april 2010 worden afgesloten met een drietal oefeningen waarbij de effectiviteit van de ingezette instrumenten en maatregelen getoetst wordt.
- *Veluwe*; veiligheidsregio Noord-Oost Gelderland en provincie Gelderland
Kern van de pilot zijn zes ontruimingsoefeningen op respectievelijk een landgoed en twee recreatiebedrijven. Telkens wordt eenmaal geoefend zonder ondersteuning van middelen die mogelijk de zelfredzaamheid bij een evacuatie kunnen vergroten en eenmaal met inzet van dergelijke middelen (zoals het aangeven van evacuatieroutes, het alarmeren middels sms-alert en het vooraf geven van informatie over ontruimen). Inmiddels zijn landgoed Welna en camping De Wildhoeve beide tweemaal ontruimd. Hoewel de evaluatie van deze oefeningen nog plaatsvindt en er nog twee oefeningen zullen worden gehouden, kan nu al geconcludeerd worden dat een grote groep vrijwilligers enthousiast is gebleken om mee te werken aan een oefening 'zelfredzaamheid'. Ook blijkt dat op beide locaties de tweede ontruimingsoefening (mét inzet van middelen) soepeler verliep dan de eerste oefening (zonder inzet van middelen). In het voorjaar van 2010 volgen de laatste twee ontruimingsoefeningen op camping Samoza. In april 2010 vindt de eindevaluatie plaats.
- *Moerdijk*; de gemeente, het Havenschap en de betrokken bedrijven
De activiteiten in Moerdijk richten zich op bewustwording en voorbereiding op incidenten (in het bijzonder op bedrijventerrein Moerdijk) door zowel bedrijven als inwoners. Zo wordt samenwerking tussen BHV-organisaties gestimuleerd met als doel dat de verschillende organisaties elkaar bij een calamiteit kunnen helpen en de bedrijven op het industrieterrein meer zelfredzaam zijn. Voor bewoners en verminderd zelfredzamen in de omliggende woonkernen worden samen met hen activiteiten ontwikkeld voor bewustwording van de mogelijkheden en het ontwikkelen van persoonlijke "organisatorische" maatregelen.

Bij de laatste calamiteit die zich op het industrieterrein voordeed (brand bij een BRZO-inrichting een half jaar geleden) is waargenomen dat veel mensen in het dorp Moerdijk al waren geïnformeerd over de calamiteit, voordat de officiële kanalen hier bericht van maakten. Onderzocht wordt of dit informele netwerk kan worden verbeterd en hoe aansluitend daarop mensen ook geïnformeerd kunnen worden, wat te doen. Ook wordt onderzocht op welke wijze een buurtnetwerk kan worden ingezet om verminderd zelfredzamen te bereiken. Om de risicoperceptie van alle betrokkenen te vergroten maakt de gemeente Moerdijk gebruik van een risicowijzer, welke huis aan huis wordt verspreid. Naast de risicowijzer plaatst de gemeente op haar website voor risicocommunicatie over externe veiligheidsrisico's een risicobarometer.

- *Zeeland*; veiligheidsregio Zeeland en provincie Zeeland
Er wordt een alerteringssysteem op internet ontwikkeld voor vier verschillende dreigingen die regionaal/provinciaal relevant zijn: hoog water, nucleaire dreiging, extreem weer en (griep)pandemie. Op de site wordt het actuele dreigingsniveau weergegeven. Bij ieder dreigingsniveau worden regionale handelingsperspectieven gegeven. De site voor waterdreiging is al in werking en is te vinden op www.waterdreiging.nl.

De effectiviteit van de in de pilots ingezette instrumenten wordt onderzocht door middel van een nul- en eindmeting. De nulmeting heeft in de maanden augustus en september 2009 plaatsgevonden. Respondenten kregen vragen over onder meer risicoperceptie, voorgenomen en feitelijke voorbereiding op noodsituaties, informatiebehoefte en informatiezoekgedrag. Hieruit blijkt onder meer dat de respondenten een realistisch beeld hebben van de feitelijke risico's die zich in hun omgeving bevinden. Ook verwacht bijna de helft van de respondenten zichzelf te kunnen redden tijdens een noodsituatie. Slechts iets minder dan een vijfde is het echter eens met de stelling voorbereid te zijn op mogelijke noodsituaties in zijn leefomgeving. Kennelijk verwachten veel mensen zich ook zonder voorbereiding te kunnen redden bij een crisis of ramp. 78% Van de respondenten is niet van plan op korte termijn voorbereidingen te gaan treffen. Een deel van deze laatste groep vindt mogelijk dat zij al volledig voorbereid is en dus geen andere maatregelen hoeft te treffen. De rest geeft als reden om zich niet te gaan voorbereiden onder meer aan er geen noodzaak toe te zien en de kans dat er iets gebeurt klein in te schatten, of niet te weten op wat en hoe zich voor te bereiden. Ruim de helft van de respondenten heeft wel behoefte aan informatie over de voorbereiding op mogelijke noodsituaties in hun leefomgeving. Het liefst ontvangen zij deze informatie op papier (per post) of via het internet.

In mei 2010 ronden de pilots hun activiteiten af. De effectmeting zal inzichtelijk moeten maken of de zelfredzaamheid van burgers (en bedrijven) in de pilotgebieden is veranderd. Aan de hand van de antwoorden van de controlegroep én de antwoorden op enkele pilotspecifieke vragen wordt getracht inzichtelijk te maken welke instrumenten de zelfredzaamheid effectief hebben vergroot. Ik zal u over de resultaten van deze eindmeting te zijner tijd informeren.

Spoor 3 Onderzoek

Het NIFV is, in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, begin november 2009 een onderzoek begonnen naar de ervaring van burgers en hulpverleners met zelfredzaamheid bij rampen en crises. Hiertoe worden rampen die zich in het (recente) verleden in Nederland hebben voorgedaan onderzocht. Het vraagstuk wordt vanuit de invalshoek van zowel hulpverleners als slachtoffers/betrokkenen belicht.

In opdracht van de Inspectie Openbare Orde en Veiligheid zal Crisislab³ een toetsingskader Zelfredzaamheid ontwikkelen. Het toetsingskader wordt opgesteld op basis van de huidige (wetenschappelijke) inzichten en is bedoeld om de 'standaard' op het terrein van zelfredzaamheid in de veiligheidsregio's in de toekomst te kunnen toetsen.

Ook anderen hebben het initiatief genomen om onderzoek te doen naar zelfredzaamheid. Zo voert Crisislab in opdracht van de veiligheidsregio Kennemerland, de Brandweer Amsterdam-Amstelland

3 De stichting Crisislab is de onderzoeksgroep rondom de leerstoel Crisisbeheersing en Fysieke Veiligheid van de Vrije Universiteit Amsterdam

en de GHOR Amsterdam e.o. een empirisch onderzoek uit naar de handelingen van (zelf)redzame burgers (vliegtuigpassagiers, omstanders en hulpverleners) na het Turkish Airlines vliegtuigongeval van 25 februari 2009. Het onderzoek is gericht op het inventariseren van de mogelijke verbeterpunten voor de hulpverleningsdiensten ten aanzien van (zelf)redzaam gedrag tijdens ongevallen en rampen.

De Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie is gestart met een onderzoek naar hoe burgers, die de moed hebben om in te grijpen wanneer hun medeburgers in gevaar zijn, beter kunnen worden ondersteund. Het project Burgeringrijpen is gericht op zowel de sociale veiligheid (security) als de fysieke veiligheid en wordt uitgevoerd in samenwerking met het Fonds Slachtofferhulp.

Daarnaast wordt ook in andere onderzoeken (naar bijvoorbeeld evacuatie bij overstromingen⁴, of risicocommunicatie) ook aandacht besteed aan zelfredzaamheid.

De uitkomsten van deze onderzoeken worden, waar mogelijk, toegepast in de overige sporen van het project.

Overige initiatieven

Het verheugt mij dat er in het land diverse initiatieven ontstaan gericht op het vergroten van zelfredzaamheid bij rampen en crises.

Eerder kon ik u al berichten over de folder met acht handige EHBO-tips van het Oranje Kruis. Deze wordt op dit moment via uiteenlopende locaties aan belangstellenden aangeboden.

De Technische Universiteit Delft heeft een minor sustainable design, voor studenten van de faculteit Industrieel Ontwerpen, gewijd aan het thema zelfredzaamheid. Zes studenten richtten zich op de ontwikkeling van een innovatief en duurzaam product dat de zelfredzaamheid van burgers kan vergroten. Het concept dat zij voorstellen is het zogenaamde 'Noodplakhet'. Dit zijn stickers waarmee producten die her en der in huis verspreid liggen en die onderdeel kunnen zijn van een noodpakket makkelijker gelokaliseerd kunnen worden en waarmee de gebruiker ook duidelijk wordt gemaakt of hij/zij alle onderdelen van een noodpakket al in huis heeft.

Op 13 december 2009 werd door Paradiso in Amsterdam het Nationale Ramp-Examen georganiseerd. Aanwezigen werden bevraagd op kennis en houding aan de hand van verschillende rampscenari's. Centraal stond de vraag waar de verantwoordelijkheid van de overheid bij noodsituaties ophoudt en die van de burger begint, en omgekeerd. Ik heb dit initiatief met een financiële bijdrage ondersteund.

Tot slot is het merkbaar dat veiligheidsregio's meer en meer interesse hebben in het onderwerp zelfredzaamheid. De provincie Zuid-Holland en de drie veiligheidsregio's daarbinnen hebben bijvoorbeeld 2010 uitgeroepen tot het jaar van de transportveiligheid, waarbij zij risicocommunicatie, risicobewustzijn en zelfredzaamheid een nadrukkelijke plek willen geven. Groningen borduurt door op de Denk Vooruit campagne en de onderdelen uit het noodpakket met de campagne: Je hebt meer in huis dan je denkt.

Niet alleen in Nederland maar ook in andere landen ontstaat een vergelijkbare ontwikkeling waar het gaat om het denken over zelfredzaamheid en verantwoordelijkheidsverdeling tussen burgers en professionals bij rampen en crises. Ik volg de internationale ontwikkelingen daarom nauwgezet.

Kortom, ik merk dat er steeds meer draagvlak en steun komt voor het vergroten van zelfredzaamheid van burgers en bedrijven. Ik hoop u in de volgende voortgangsbrief weer nieuwe resultaten te kunnen presenteren.

⁴ bijvoorbeeld 'Van dreigend hoogwater tot en met evacuatie', B. Kolen